

Piotr Kruszyński, Jan Kil

Naruszenie prawa materialnego jako podstawa wzruszenia orzeczenia

Roczniki Administracji i Prawa 18/1, 231-241

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Oryginalny artykuł naukowy
Original article

Data wpływu/Received: **21.01.2018**

Data recenzji/Accepted: **5.04.2018**

Data publikacji/Published: **30.06.2018**

Źródła finansowania publikacji: **Wyższa Szkoła Humanitas**

DOI: 10.5604/01.3001.0012.6001

Authors' Contribution:

(A) Study Design (projekt badania)

(B) Data Collection (zbieranie danych)

(C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)

(D) Data Interpretation (interpretacja danych)

(E) **Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)**

(F) **Literature Search (badania literaturowe)**

Piotr Kruszyński*

Jan Kil**

NARUSZENIE PRAWA MATERIALNEGO JAKO PODSTAWA WZRUSZENIA ORZECZENIA

Kodyfikacja karnoprosowa z 1928 r.¹ wprowadziła do polskiego porządku prawnego trójinstancyjny system procedowania w sprawach karnych, oparty na modelach apelacji i kasacji. Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego z 1928 r. apelacja polegała na ponownym osądzeniu czynu z punktu widzenia oceny merytorycznej i prawnej. W postępowaniu apelacyjnym dopuszczalne było przeprowadzanie dowodów osobowych i rzeczowych (art. 492). Sąd II instancji, po przeprowadzeniu kontroli odwoławczej, zatwierdzał zaskarżony wyrok lub też uchylał go w całości lub części – w takim przypadku uchylony wyrok zastępowało nowe orzeczenie (art. 490). Kodeks postępowania karnego z 1928 r. w zakresie apelacji nie przewidywał wyraźnie wyodrębnionego

* prof. dr hab.; Wydział Administracji i Zarządzania Wyższej Szkoły Humanitas w Sosnowcu.

** mgr; Wydział Administracji i Zarządzania Wyższej Szkoły Humanitas w Sosnowcu.

¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 marca 1928 r. (Dz.U. RP nr 33, poz. 313).

katalogu przyczyn odwoławczych. Z tych też względów przyjmowano, że kontrola sądu odwoławczego miała charakter totalny, obejmowała ona bowiem weryfikację zaskarżonego orzeczenia tak pod względem merytorycznym, jak i prawnym, zaś sam wyrok sądu odwoławczego opierał się na materiale dowodowym zgromadzonym zarówno w ramach postępowania przed sądem *meriti*, jak i przed sądem II instancji².

Biorąc powyższe pod uwagę, należy stwierdzić, że na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. możliwość formułowania zarzutów naruszenia prawa materialnego jako podstawy wzruszenia orzeczenia w drodze apelacji jawiła się jako *de facto* i *de iure* nieograniczona. Zarzuty te mogły obejmować wszystkie odmiany rodzajowe naruszenia prawa materialnego, a mianowicie jego błędną wykładnię, błędne zastosowanie (niezastosowanie), czy też nieprawidłowo dokonaną subsumcję ustalonego stanu faktycznego pod dany przepis ustawy karnej³. Warto także nadmienić, że na mocy art. 485 sąd odwoławczy z urzędu, niezależnie od granic apelacji, uniewinnił oskarżonego, jeżeli w jego czynie brak było znamion przestępstwa (lit. a) oraz poprawiał błędną kwalifikację prawną czynu (lit. b). Jeżeli chodzi zaś o kasację, to sprowadzała się ona wyłącznie na kontroli prawnej zaskarżonego wyroku, gdyż jej podstawą mógł być tylko zarzut nieprawidłowego zastosowania ustawy przy określaniu przestępstwa i wymierzaniu kary oraz zarzut obrazy przepisów postępowania sądowego (art. 510). Tym samym na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. zarzut naruszenia prawa materialnego został szczególnie wyeksponowany przez ustawodawcę jako jedna z dwóch podstawy kasacyjnych. Jednocześnie zarzut ten został ograniczony przedmiotowo wyłącznie do naruszenia prawa karnego materialnego, z wyłączeniem naruszenia prawa materialnego należącego do jakiegokolwiek innej dziedziny prawa⁴. Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu kasacji, uchylał wyrok albo oddalał kasację. Mógł też pozostawić kasację bez rozpoznania (art. 524), bądź też uznać wyrok za nieważny z mocy samego prawa (art. 520)⁵.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej w sądownictwie powszechnym utrzymano system apelacji i kasacji, oparty na Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. Pewne modyfikacje w tym systemie wprowadził jednak tzw. mały kodeks karny z 1946 r.⁶ Zmiany te dotyczyły m.in. kwestii naruszenia prawa materialnego przez sądy orzekające w danej sprawie. Mały kodeks karny zezwolił bowiem na skorygowanie przez Sąd Najwyższy błędu polegającego na wadliwym zastosowaniu przepisu prawa materialnego do ustalonego przez sąd I instancji stanu faktycznego oraz na zmianę wymierzonej oskarżonemu kary (art. 62 i 63)⁷.

² A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1933, s. 824 i nast.

³ Por. S. Paweła, *Względne przyczyny odwoławcze*, Warszawa 1970, s. 54 i nast.

⁴ J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem i orzecznictwem*, Częstochowa 1947, s. 271; J. Waszczyński, *O podstawach rewizji według kodeksu postępowania karnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1959, Prawo, zeszyt 14, s. 109.

⁵ L. Peiper, *Kodeks postępowania karnego*, Kraków 1929, s. 332; K. Sobolewski, A. Laniewski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Lwów 1939, s. 506 i nast.

⁶ Dz.U. RP nr 30, poz. 192.

⁷ A. Kaftal, *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym (rozważania modelowe)*, Warszawa 1972, s. 87

Zasadnicze zmiany w przepisach Kodeksu postępowania karnego wprowadziła nowela z 1949 r.⁸. Zmiany te objęły w głównej mierze właśnie system środków odwoławczych. Na mocy wskazanej nowelizacji zniesiony został system trójinstancyjny na rzecz dwóch instancji. Jednocześnie wprowadzono zupełnie nowy środek odwoławczy w postaci rewizji, łączącej w sobie elementy apelacji i kasacji⁹. W założeniu rewizja miała mieć tyle wspólnego z dawną apelacją, że sąd odwoławczy kontrolował wyrok nie tylko pod względem prawnym, ale i faktycznym, z kasacją natomiast, że sąd rewizyjny, uchylając wyrok sądu I instancji z powodu wadliwego ustalenia stanu faktycznego, nie wydawał nowego wyroku merytorycznego, lecz kierował sprawę do sądu niższej instancji w celu ponownego przeprowadzenia postępowania. Powyższe wiązało się z zakazem przeprowadzania przez sąd rewizyjny postępowania dowodowego co do istoty sprawy¹⁰. Zakres kontroli rewizyjnej był nader szeroki, obejmował bowiem zarówno uchybienia prawne, jak i faktyczne¹¹. Na mocy noweli z 1949 r. w art. 484 ustawodawca wprowadził katalog podstaw rewizji, który w punkcie pierwszym obejmował obrazę przepisów prawa materialnego. Koherentnie do powyższego w art. 496 wskazano, że sąd rewizyjny uchyla zaskarżony wyrok m.in. wówczas, gdy sąd wydał wyrok uniewinniający pomimo istnienia w czynie oskarżonego znamion przestępstwa lub umarzający postępowanie pomimo braku warunków umorzenia (pkt 1) lub rewizja zasadnie zarzuca inną obrazę przepisów prawa materialnego (pkt 2). Sąd rewizyjny na posiedzeniu niejawnym uchylał zaskarżony wyrok z urzędu, niezależnie od podniesionych w rewizji zarzutów, jeżeli czyn oskarżonego nie zawierał znamion czynu zabronionego (art. 491 § 1 pkt 1). Przewidziano także kompetencję sądu rewizyjnego do poprawy błędnej kwalifikacji prawnej niezależnie od granic rewizji (art. 500). Jednocześnie nowelą z 1949 r. wprowadzono dodatkowy środek zaskarżenia w postaci rewizji nadzwyczajnej, przy czym uruchomienie tej instytucji Kodeks postępowania karnego powierzył początkowo Pierwszemu Prokuratorowi Sądu Najwyższego, a następnie przyznał je Generalnemu Prokuratorowi, Ministrowi Sprawiedliwości i Pierwszemu Prezesowi Sądu Najwyższego¹². Ustawodawca nie zdecydował się na osobne wskazanie podstaw rewizji nadzwyczajnej, lecz nie budziło wątpliwości, że środek ten mógł być wniesiony także z powodu naruszenia prawa materialnego, co dodatkowo znajdowało potwierdzenie w dyspozycji art. 508, który stanowił, że do rewizji nadzwyczajnej stosować należało odpowiednio przepisy o rewizji.

Zmiany wprowadzone w systemie środków odwoławczych nowelą z 1949 r., zostały w swym zasadniczym kształcie implementowane do Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.¹³ Kodeks ten w zakresie systemu środków odwoławczych również

⁸ Dz.U. RP nr 32, poz. 238.

⁹ Reforma procedury karnej, Warszawa 1949, s. 36 i nast. (uzasadnienie rządowe do projektu zmiany kpk).

¹⁰ J. Potępa, *Reforma postępowania karnego w sądach powszechnych*, Warszawa 1949, s. 29 i nast.

¹¹ A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2010, s. 140.

¹² A. Kaftal, *Z problematyki rewizji nadzwyczajnej w nowym k.p.k.*, „Palestra” 1970, nr 9-10, s. 53.

¹³ Dz.U. 1969, nr 13, poz. 96.

przewidywał system dwuinstancyjny, oparty na rewizji oraz rewizji nadzwyczajnej. Jedną z podstaw rewizji mógł być zarzut obrazy przepisów prawa materialnego (art. 387). Sąd rewizyjny mógł nadto poprawić błędną kwalifikację prawną czynu niezależnie od granic środka odwoławczego, jeżeli nawet poza tym nie można było zmienić wyroku (art. 404). Na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. uprawnionymi do wniesienia rewizji nadzwyczajnej byli Prokurator Generalny, Minister Sprawiedliwości oraz Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego (art. 464).

W orzecznictwie, na kanwie zarzutu naruszenia prawa materialnego jako podstawy wzruszenia orzeczenia, jednoznacznie wskazuje się, że obraza prawa materialnego może być przyczyną odwoławczą jedynie wówczas, gdy ma ona charakter samoistny. Innymi słowy, zarzut obrazy prawa materialnego odnoszący się do kwalifikacji prawnej czynu można postawić tylko wtedy, gdy skarżący nie podważa ustaleń faktycznych związanych z tą kwalifikacją. Jeżeli bowiem nieprawidłowe są ustalenia faktyczne, na podstawie których sąd dokonał kwalifikacji prawnej czynu, to błędem pierwotnym jest błąd w ustaleniach faktycznych, a jego następstwem wadliwa kwalifikacja prawna. Dlatego też w takiej sytuacji skarżący powinien postawić tylko zarzut błędu w ustaleniach faktycznych i wskazać, że mógł mieć on wpływ na treść wyroku właśnie co do kwalifikacji prawnej czynu¹⁴.

Szczególne znaczenie w kontekście powyższego ma kwestia zamiaru przypisanego sprawcy w skarżonym orzeczeniu. Zamiar sprawcy jest bowiem elementem faktycznym, oznacza zjawisko ze sfery rzeczywistości, a nie z dziedziny ocen czy wartości, a więc ustalenie zamiaru jest kwestią ustaleń faktycznych i ewentualnego błędu sądu w tym właśnie zakresie, a nie naruszenia prawa materialnego¹⁵.

Stanowiskiem powszechnie akceptowanym w judykaturze jest ponadto pogląd, zgodnie z którym nie stanowi obrazy prawa materialnego niezastosowanie określonej instytucji, jeżeli ma ona charakter fakultatywny. Zarzut obrazy prawa materialnego może być zasadny tylko wówczas, gdy dotyczy zastosowania lub niezastosowania przepisu zobowiązującego sąd do jego bezwzględnego respektowania. Jeżeli natomiast ustawa stwarza tylko fakultatywną możliwość zastosowania określonego przepisu prawa materialnego, to przez niezastosowanie tego przepisu sąd nie dopuszcza się obrazy przepisu prawa materialnego, natomiast w takim przypadku mogą występować warunki do stawiania wyrokowi zarzutu błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę wyroku oraz rażącej niewspółmierności kary¹⁶.

¹⁴ Wyroki SN: z 23 lipca 1974 r., V KR 212/74, LEX 18898 z aprobującymi uwagami M. Cieślaka i Z. Dody, („Palestra” 1974, nr 12, s. 36) i W. Daszkiewiczza („Państwo i Prawo” 1975, nr 12, s. 130); z 21 czerwca 1978 r., I KR 124/78, LEX nr 17094; z 9 października 1980 r., Rw 342/80, LEX 17327; z 12 października 1983 r., V KRn 213/83, LEX nr 17518; postanowienia SN: z 2 grudnia 2008 r., III KK 230/08, LEX 491425; z 20 listopada 2008 r., V KK 158/08, LEX 531386; z 15 lutego 2007 r., IV KK 234/06, LEX 445859; z 25 lipca 2005 r., V KK 61/05, LEX nr 200001.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 29 marca 2007 r., IV KK 32/07, LEX 475359; wyrok SN z dnia 4 kwietnia 2011 r., III KK 280/10, LEX 794016, postanowienie SN z dnia 3 października 2011 r., V KK 96/11, LEX 1044083.

¹⁶ Wyroki SN: z 26 kwietnia 1977 r., I KR 65/77, LEX 16996 z akceptującymi uwagami M. Cieślaka i Z.

Koherentnie do powyższego w orzecznictwie podnosi się, że obraza prawa materialnego nie stanowi również nierespektowanie przez sąd zasad wymiaru kary wskazanych w art. 53 kk oraz okoliczności uwzględnianych przy wymiarze kary lub środków karnych wymienionych w art. 53 § 2 kk w zw. z art. 56 kk. Przepisy te nie mają bowiem charakteru norm stanowczych, gdyż nie zobowiązują sądu do określonego zachowania, lecz pozostawiają mu swobodę orzekania w zakresie zastosowanego stopnia represji karnej. W wypadku więc kwestionowania przez skarżącego wymiaru kary lub środków karnych z uwagi na nieprawidłową ocenę zawartych w art. 53 § 1 kk dyrektyw albo okoliczności dotyczących wymiaru kary zarzut odwoławczy powinien dotyczyć rażącej niewspółmierności kary lub środka karnego. Jedynie w wypadku gdy sąd w ogóle przy wymiarze kary pominął dyrektywę jej wymiaru, można postawić zarzut obraza prawa materialnego¹⁷.

Wskazać należy, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego podnosi się, że zarzut obraza prawa materialnego odnoszący się do stopnia społecznej szkodliwości czynu można postawić wówczas, gdy przy ocenie stopnia karygodności czynu pominięto okoliczności (lub okoliczność) wymienione w art. 115 § 2 kk lub wzięto pod uwagę okoliczności (lub okoliczność) niewyszczególnione w tym przepisie. Jeżeli zaś rzeczoną okolicznościom przypisano zbyt dużą lub zbyt małą wagę, to wówczas zasadne będzie skorzystanie z zarzutu błędów w ustaleniach faktycznych z art. 438 pkt 3 kpk¹⁸.

Przytoczone powyżej poglądy doktryny i orzecznictwa SN, dotyczące interpretacji art. 438 pkt 1 kpk, są dość banalne. Stwierdza się na ogół co następuje. Obrazą przepisów prawa materialnego polegać może albo na błędnej interpretacji prawa – na przykład zastosowanie artykułu 228 § 1 kk wobec osoby niepełniającej funkcji publicznej, albo na błędnym zastosowaniu prawa – na przykład warunkowe umorzenie postępowania poza ramami określonymi w art. 66 § 1 kk. Z obrazą przepisów prawa materialnego mamy do czynienia wyłącznie wtedy, gdy naruszono przepis kategoryczny, a nie zaś wtedy, gdy sąd może, choć nie musi, stosować danego przepisu, jak ma to miejsce chociażby na gruncie art. 31 § 2 kk¹⁹.

Dody („Palestra” 1978, nr 7, s. 90); z 20 maja 1983 r., IV KR 96/83, LEX 19892; z 26 czerwca 1975 r., III KR 354/74, LEX 19029; z 30 listopada 1978 r., II KR 248/78, LEX 19520; z 12 października 1983 r., V KRN 213/83, LEX 17518; z 26 kwietnia 1984 r., I KR 73/84, LEX 17596; z 25 czerwca 1996 r., V KKN 41/96, LEX 25782; z 25 lipca 1996 r., V KKN 61/96, LEX 25092; postanowienia SN: z 19 czerwca 1996, II KZ 20/96, LEX 25093; z 7 października 2010 r., II KK 246/10, LEX 844430; z 22 grudnia 2010 r., II KK 279/10, LEX 844434; z 21 grudnia 2006 r., V KK 368/06, LEX 324685.

¹⁷ Wyrok SN z 1 kwietnia 2009 r., III KK 314/08, LEX 503254; postanowienia SN: z 24 kwietnia 2007 r., II KK 50/07, LEX 310727; z 6 marca 2008 r., III KK 345/07, LEX 462367; z 3 października 2011 r., V KK 96/11, LEX 1044083; z 7 października 2011 r., III KK 36/11, LEX 1044030; z 18 stycznia 2007 r., II KK 390/06, LEX 459527; z 5 czerwca 2009 r., V KZ 36/09, LEX 551080.

¹⁸ Wyrok SN z 19 października 2004 r., II KK 355/04, LEX 141299; postanowienie SN z 5 października 2001 r., III KKN 530/99, LEX 51937.

¹⁹ Por. S. Kalinowski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 1961, s. 400-402; K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 987-998; T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008 r., s. 931; J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1122-1123 i podane tam orzecznictwo SN.

Należy obecnie rozważyć, czy obraza prawa materialnego jest w istocie bezwzględna przyczyną odwoławczą. Wszakże przepis ten nie wymaga badania wpływu uchybienia na treść orzeczenia, w przeciwieństwie do obrazy prawa procesowego czy błędów w ustaleniach faktycznych, a nakazuje kategorycznie uchylić lub zmienić orzeczenie w razie stwierdzenia obrazy prawa materialnego²⁰, co upodabnia w istocie przyczynę odwoławczą określoną art. 438 pkt 1 kpk do bezwzględnych przyczyn odwoławczych, o których mowa w art. 439 § 1 kpk.

Czy nie należałoby więc *de lege ferenda* umieścić obrazy przepisów prawa materialnego w katalogu uchybień określonych dotąd w art. 439 § 1 kpk? Mimo kategorycznego brzmienia przepisu art. 438 pkt 1 kpk, bezwzględnie nakazującego uchylenie, bądź zmianę orzeczenia w wypadku stwierdzenia obrazy przepisów prawa materialnego, bez badania wpływu danego uchybienia na treść orzeczenia, nie należy opowiadać się za uznaniem owej obrazy w istocie za bezwzględną przyczynę odwoławczą z powodu niżej wymienionych względów.

Okoliczności wymienione w art. 439 § 1 kpk to w założeniu obiektywne fakty, niepodlegające żadnej ocenie, które mają charakter tak poważnych uchybień, że ustawodawca wprowadził tu wręcz domniemanie prawne nieusuwalne wadliwości orzeczenia w wypadku stwierdzenia któregośkolwiek z nich. Natomiast to, czy nastąpiła czy nie nastąpiła obraza przepisów prawa materialnego, ma niejednokrotnie charakter ocenny – dla jednego składu orzekającego, przy bezspornych okolicznościach stanu faktycznego, sprawca działał w obronie koniecznej, gdyż odpierał bezpośredni i bezprawny zamach; inny skład może uznać, że nastąpił eksces ekstensywny, ponieważ niebezpieczeństwo zamachu już minęło. Wątpliwości mogą też powstać przy interpretacji pojęcia „osoba pełniąca funkcję publiczną”, ponieważ definicja owej osoby, określona w art. 115 § 19 kk, nie jest bynajmniej precyzyjna i dopuszcza różne interpretacje²¹.

Przyznać trzeba równocześnie, że także niektóre uchybienia należące do katalogu bezwzględnych przyczyn odwoławczych podlegają ocenie. Dla przykładu można wskazać sformułowanie określone w art. 439 § 1 pkt 1 kpk – „osoba niezdolna do orzekania” – czy chodzi tu jedynie o osobę, u której lekarze stwierdzili chorobę psychiczną, czy także na przykład o ławnika, będącego pod wpływem alkoholu, a jeżeli tak, to po jakiej dawce? Nie jest także jasne do końca, co oznacza sformułowanie „zachodzi sprzeczność w treści orzeczenia, uniemożliwiająca jego wykonanie” (art. 439 § 1 pkt 7 kpk). Jak odróżnić w praktyce taką sprzeczność z oczywistą omyłką pisarską. Wreszcie za zupełne nieporozumienie należy uznać zaliczenie do bezwzględnych przyczyn odwoławczych naruszenie z mocy z art. 439 § 1 pkt 10 kpk

²⁰ J. Brylak, *Prawne uregulowania procedury apelacyjnej w aspekcie procesów karnych*, Warszawa 2017, s. 177-178.

²¹ Zob. M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 121-122 oraz 827-830; J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. II, LEX/el; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, LEX/el.

art. 79 § 2 kpk, skoro sformułowanie „gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę” wprowadza w sposób oczywisty element czysto subiektywny – „sąd uzna to za niezbędne”. Liczne kontrowersje wzbudzało także wprowadzone nowelą do Kodeksu postępowania karnego z dnia 11.03.2016 r.²² rozszerzenie katalogu bezwzględnych przyczyn odwoławczych o nową podstawę określoną w art. 439 § 1a kpk²³. Zgodnie z tym przepisem uchylenie zaskarżonego orzeczenia następowało tylko wtedy, gdy uprzednio nie uwzględniono wniosku złożonego w trybie art. 40a kpk. Omawiany przepis burzył nieco konstrukcję bezwzględnych przyczyn odwoławczych, uzależniał bowiem zastosowanie sankcji procesowych określonych w art. 439 § 1 kpk od wcześniejszej aktywności procesowej strony. Słusznie więc wskazany przepis został uchylony²⁴.

Fakt, że ustawodawca wprowadza do katalogu bezwzględnych przyczyn odwoławczych także elementy ocenne (choć trzeba lojalnie przyznać, że występują one w mniejszości), świadczy jedynie o braku konsekwencji, nie powinno zaś być argumentem przemawiającym za dalszym rozszerzaniem katalogu art. 439 § 1 kpk o nowe elementy ocenne.

Przypomnijmy, w wypadku stwierdzenia przez sąd naruszenia prawa materialnego wyrok ostać się nie może, wobec braku potrzeby badania potencjalnego wpływu na treść orzeczenia – *argumentum* z art. 438 pkt 1 kpk. Sytuację komplikuje jednak art. 433 § 1 kpk, bowiem zgodnie z treścią owego przepisu sąd rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia i podniesionych zarzutów, zaś art. 438 kpk, w przeciwieństwie do art. 439 kpk, nie uprawnia do orzekania niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów. Co więc uczynić w sytuacji, gdy sąd odwoławczy stwierdzi ewidentne naruszenie przepisu prawa materialnego, a w środku odwoławczym takiego zarzutu nie sformułowano? Jeżeli apelacja pochodzi od samej strony nie musi ona zawierać wówczas zarzutów stawianych rozstrzygnięciu – *argumentum a contrario* z art. 427 § 2 kpk – nie ma więc problemu²⁵. Gdyby jednak zaskarżył wyrok oskarżyciel publiczny, obrońca lub pełnomocnik, a także wówczas, gdyby mimo braku takiego obowiązku sama strona przytoczyła zarzuty w stosunku do orzeczenia, ale inne niż naruszenie prawa materialnego, sąd odwoławczy nie mógłby z mocy art. 433 § 1 kpk przekroczyć granic zaskarżenia i zarzutów.

²² Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

²³ J. Kasiński, *Nowa „warunkowa” bezwzględna przyczyna odwoławcza*, [w:] T. Grzegorzczak, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017, s. 679-696.

²⁴ Ustawa z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2017, poz. 1452)

²⁵ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 547.

Sytuację ratuje wówczas art. 440 kpk. Przepis ten stanowi swoistą klauzulę generalną²⁶, będącą gwarancją sprawiedliwego orzekania²⁷. Przedmiotowy przepis winien mieć zastosowanie wówczas, gdy sąd I instancji dopuścił się rażących uchybień w sferze ustaleń faktycznych **bądź w kwestiach prawnych**²⁸. Omawiany przepis uprawnia sąd odwoławczy do orzekania niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów. W wypadku więc obrazy przepisów prawa materialnego sąd odwoławczy będzie miał obowiązek działać w trybie art. 440 kpk.

Należy obecnie rozważyć, czy każda obraza przepisów prawa materialnego może być podstawą kasacji²⁹. Na gruncie obowiązujących przepisów nie wydaje się być trafny pogląd, aby każde uchybienie przepisom prawa materialnego trzeba było uznać za „rażące” naruszenie prawa, tym bardziej zaś za wywierające „istotny” wpływ na treść zaskarżonego kasacją orzeczenia. Można zrozumieć motywy przyświecające autorom, którzy taki pogląd głoszą. Chodziło im zapewne o ograniczenie arbitralności SN przy rozpoznawaniu kasacji, ponieważ, co już wielokrotnie podkreślono, wyrażenia „rażące” i „istotny” są wieloznaczne i stwarzają wręcz zachętę do dowolności.

De lege lata jednak powyższy pogląd trudno byłoby zasadnie bronić. Jeżeli bowiem porównamy treść art. 438 pkt 1 kpk z brzmieniem art. 532 kpk, dojdziemy do następujących wniosków. Zgodnie z treścią art. 438 pkt 1 kpk stwierdzenie nie tylko „rażącej” oraz wywierającej „istotny” wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia, lecz jakiegokolwiek obrazy przepisów prawa materialnego, spowoduje konieczność uchylecia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia, bez potrzeby badania wpływu owego uchybienia na treść orzeczenia.

W art. 523 kpk mowa natomiast nie o jakimkolwiek, ale jedynie „rażącym” naruszeniu prawa, które mogło ponadto wywrzeć „istotny” wpływ na treść orzeczenia, przy czym w treści owego przepisu nie czyni się żadnych rozróżnień w zakresie prawa materialnego i procesowego, *ergo* – przepis ten odnosi się nie tylko do przepisów prawa procesowego, ale również materialnego.

Gdyby więc istotnie każda obraza przepisów prawa materialnego miała mieć charakter „rażący” i hipotetycznie wywierać „istotny” wpływ na treść orzeczenia, ustawodawca sformułowałby art. 523 kpk analogicznie do 438 pkt 1 kpk. Skoro tego nie uczynił, to należy przyjąć, że jego wolą było różnicowanie wagi uchybień przepisom prawa materialnego jako podstawy kasacji, jak również ustanowienie wymogu każdorazowego badania, czy uchybienie owo mogło rzeczywiście mieć istotny wpływ na treść orzeczenia.

Odmienne poglądy łączyć się musi z przyjęciem, iż ustawodawca działa w sposób bezrozumny, wbrew wymogom wykładni gramatycznej i logicznej. Tego typu za-

²⁶ K. Łojewski, *Apelacja karna*, Warszawa 2005, s. 42.

²⁷ Zob. szerzej: P. Kruszyński, *Kilka refleksji na temat art. 440 kpk*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 573-581.

²⁸ Odnosnie do poglądów doktryny i orzecznictwa SN dotyczących art. 440 kpk zob. szerzej: P. Kruszyński, *Kilka refleksji...*, s. 573-578.

²⁹ P. Kruszyński, *Podstawy kasacji w nowym kpk*, [w:] A. Gaberle, S. Waltoś (red.), *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Dody*, Zakamycze 2001, s. 181-183.

łożenie jest oczywiście nie do zaakceptowania, dlatego zasadność komentowanych poglądów rozpatrywać można jedynie na płaszczyźnie postulatów *de lege ferenda*.

Nowela do Kodeksu postępowania karnego z dnia 11.03.2016 r.³⁰, która weszła w życie w dniu 15.04.2016 r., przywróciła stan prawny obowiązujący do dnia 01.07.2015 r. Obecnie znów, tak jak przed dniem 1.07.2015 r., można oprzeć kasację na zarzucie naruszenia art. 440 kpk. Całkowicie nietrafne są uwagi P. Kardasa, który krytykuje powyższe rozwiązanie³¹. Po pierwsze, P. Kardas nie dostrzega oczywistego faktu, wynikającego z wykładni gramatycznej art. 440 kpk, iż w trybie omawianego przepisu nie ocenia się jedynie tego, czy orzeczenie jest oczywiście niesprawiedliwe – tak było w latach 1970-1978, kiedy obowiązywał Kodeks postępowania karnego z dnia 19.04.1969 r.³², ale to czy **utrzymanie orzeczenia w mocy jest oczywiście niesprawiedliwe**, o czym była już mowa.

Po drugie, autor nie uzasadnia poglądu, jakoby oparcie kasacji na art. 440 kpk mogło skutkować przekształceniem Sądu Najwyższego z sądu prawa w sąd faktu. Zgodnie z utrwalonym w orzecznictwie i doktrynie poglądem SN może kontrolować prawidłowość ustaleń faktycznych, o ile błąd w owych ustaleniach był skutkiem naruszenia przepisów prawa procesowego³³. Natomiast rażąco niesprawiedliwe utrzymanie w mocy orzeczenia może być wynikiem uchybień zarówno w sferze ustaleń faktycznych, jak i w kwestiach prawnych. Nawet w tym pierwszym przypadku SN nie będzie sądem faktu, lecz sądem prawa, jeżeli ów błąd był konsekwencją obrazu przepisów prawa procesowego. Nie stworzy natomiast żadnego problemu zasadność oparcia kasacji na treści art. 440 kpk, jeżeli utrzymanie w mocy orzeczenia będzie rażąco niesprawiedliwie wskutek błędów prawnych.

Bibliografia

- Boratyńska K.T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Brylak J., *Prawne uregulowania procedury apelacyjnej w aspekcie procesów karnych*, Warszawa 2017.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Giezek J. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. II, LEX/el.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronny. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Kaftal A., *Z problematyki rewizji nadzwyczajnej w nowym k.p.k.*, „Palestra” 1970, nr 9-10.
- Kaftal A., *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym (rozważania modelowe)*, Warszawa 1972.

³⁰ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

³¹ P. Kardas, *Model postępowania kasacyjnego w świetle najnowszych zmian w polskiej procedurze karnej*, [w:] T. Grzegorzczak, R. Olszewski (red.), *Verba volant...*, s. 159-161.

³² Dz.U. 1969, nr 13, poz. 96.

³³ P. Kruszyński, *Podstawy kasacji...*, s. 185-188 i podana tam literatura oraz orzecznictwo SN.

- Kalinowski S., *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 1961.
- Kardas P., *Model postępowania kasacyjnego w świetle najnowszych zmian w polskiej procedurze karnej*, [w:] T. Grzegorzcyk, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017.
- Kasiński J., *Nowa „warunkowa” bezwzględna przyczyna odwoławcza*, [w:] T. Grzegorzcyk, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017.
- Kruszyński P., *Podstawy kasacji w nowym kpk*, [w:] A. Gaberle, S. Waltoś (red.), *Środki zażalenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Dody*, Zakamycze 2001.
- Kruszyński P., *Kilka refleksji na temat art. 440 kpk*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2010.
- Łojewski K., *Apelacja karna*, Warszawa 2005.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, LEX/el.
- Mogilnicki A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1933.
- Nisenson J., Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego z komentarzem i orzecznictwem*, Częstochowa 1947.
- Pawela S., *Względne przyczyny odwoławcze*, Warszawa 1970.
- Peiper L., *Kodeks postępowania karnego*, Kraków 1929.
- Potępa J., *Reforma postępowania karnego w sądach powszechnych*, Warszawa 1949.
- Skorupka J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Sobolewski K., Laniewski A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Lwów 1939.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.
- Waszczyński J., *O podstawach rewizji według kodeksu postępowania karnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1959, Prawo, Zeszyt 14.

Streszczenie: Przedmiot artykułu stanowi analiza naruszenia prawa materialnego jako podstawy wzruszenia orzeczenia w polskim postępowaniu karnym. W opracowaniu przedstawiona została ewolucja historyczna obrazu prawa materialnego jako przyczyny odwoławczej w kolejnych kodyfikacjach karnoprocesowych, poczynając od Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dokonano przeglądu i analizy orzecznictwa dotyczącego zarzutu obrazu prawa materialnego w sprawach karnych. Pogłębionym rozważaniom poddano kwestię naruszenia prawa materialnego jako podstawy zwyczajnych i nadzwyczajnych środków odwoławczych w procesie karnym. W publikacji przeanalizowano zasadność ujmowania obrazu przepisów prawa materialnego w kategorii bezwzględnej przyczyny odwoławczej. Skonfrontowano także naruszenie prawa materialnego z instytucją rażącej niesprawiedliwości orzeczenia z art. 440 kpk.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, prawo materialne, przyczyna odwoławcza, zarzut apelacyjny, zarzut kasacyjny, rażąca niesprawiedliwość orzeczenia

SUBSTANTIVE LAW VIOLATION AS A BASIS FOR REVOCATION OF THE RULING

Summary: The subject of the article is an analysis of a violation of substantive law as the basis for the revocation of a ruling in Polish criminal proceedings. The study presents the historical evolution of the violation of substantive law as an appeal basis in consecutive criminal procedure codifications, starting from the Code of Criminal Procedure of 1928. The paper reviews and analyzes the case law regarding the plea of the violation of substantive law in criminal cases. In-depth consideration was given to the violation of substantive law as the basis for ordinary and extraordinary appeals in the criminal proceedings. The publication examines the legitimacy of recognition of violations of substantive law in the category of absolute appeal basis. Also, the violation of substantive law was confronted with the institution of gross injustice of the ruling stemming from Article 440 of Code of Criminal Procedure (kpk).

Keywords: criminal proceedings, substantive law, appeal basis, appeal plea, cassation plea, gross injustice of the ruling